

על-מנת לזכור: יהודה עמיחי, נתן זך ועובדות שראוי להציג

עולם הספרות, כמו שאר עולמות היצירה, רווי לא רק בטקסטים ספרותיים אלא גם בסיפורים הנוגעים ל"מאחורי הקלעים" של היצירה, בחייהם של היוצרים והדינאמיקה ביניהם לבין יוצרים אחרים. התיקשורת וגם מחקר הספרות עסוקים לא רק במשמעותן של היצירות הספרותיות לגופן, אלא גם באותם סיפורים, שחלקם נעשים משמעותיים בהבנת עולם הספרות, כדי להאיר על תהליכי היצירה, הקשרים בין משוררים לעמיתיהם ובין משוררים לבין מתווכי התרבות – בהם חוקרים, מבקרים ואמצעי התיקשורת המקדמים חלק מהיוצרים בתוך הקאנון ודוחקים אחרים. במהלך השנים נפוצו כמה סיפורים שכאלה הנוגעים ליחסים בין יהודה עמיחי ונתן זך, סיפורים, שלמיטב ידיעתי ועל-פי המיסמכים הנמצאים ברשותי, אינם נכונים כלל-וכלל, אך מפיוון שאלו נכללו בכמה מאמרים ומחקרים מלומדים, וחוקרים צעירים עלולים להתייחס אליהם כאל אמת, אני חשה חובה להביא דברים על תיקונם.

מבין הסיפורים הנפוצים, אך המסולפים, אליהם אתייחס כאן, המרכזי ביותר הוא כי "זך גילה את עמיחי", ערך עריכה דרסטית את ספרו הראשון של עמיחי 'עכשיו ובימים האחרים' ונתן לספר את שמו. סיפורים נוספים הקשורים לעמיחי השמיע נתן זך בראיונות עיתונאיים ולפיהם הוא היה אמור לקבל את פרס ישראל ביחד עם עמיחי, אבל מסיבות פוליטיות הוא דחה את הפרס וסירב לקבלו. נוסף לכך, הוא הפיץ את הסיפור לפיו עמיחי חדל לכתוב שירה מחורזת כדי להקל על מתרגמים. טענות אלו, וכאמור בעיקר טענת הגילוי והעריכה, ראויות להתייחסות ולתגובה לכשעצמן, אך יש בהן גם מימד עקרוני המטיל אור על עולם הספרות, והופך את העיון בהן לראוי עוד יותר.

לפני שאפנה לעניין המרכזי אני מבקשת דווקא לפתוח בשני הסיפורים הקטנים, מכיוון שבדרכם הם מהווים מבוא לאופן שבו מבקש לעצב נתן זך את סיפורה של השירה הישראלית.

האמנם נתן זך היה אמור לקבל את פרס ישראל בצוותא עם עמיחי? ארבע שנים לאחר מותו של עמיחי (בראיון עם נתן זך, "עם מי נשאר לי לדבר", 'מוסף 7 ימים', ידיעות אחרונות, 14/5/2004), שאלה אותו המראיינת: "אז איך קרה שאתה ויהודה עמיחי לא דיברתם ביניכם 14 שנה?"

השיב לה נתן זך: "החתולה השחורה עברה בינינו כשסירבתי לקבל יחד איתו את פרס ישראל ב-1978. כשחזרתי מאנגליה קיבלתי הלם מזה ששנה לפני שובי עלה הליכוד לשלטון וסירבתי לקבל את פרס ישראל שהייתי אמור לקבל ביחד עם יהודה עמיחי ידדי. עמיחי נפגע מזה שכאלו אני מציג אותו בצורה של מי שמוכן לקבל פרס,

אף על פי שבהשקפות הוא היה מקורב לי והיינו ידידים קרובים מאוד. זה פגע קצת בתדמית שלו. אדם לא רוצה להיות מוצג כמי שתמורת פרס מוכן לשנות את עמדתו או לפחות להפגין בציבור התקרבות למימסד שנוא עליו. והוא לא התגבר על זה. הוא לא היה מספיק גדול נפש. הוא גדול שירה, אבל גדול נפש לא היה".

לא אתייחס לטענה לגבי גדלות הנפש של עמיחי – מי שמכיר את שיריו ישפוט בעצמו איזו נפש מהדהדת שם. אתייחס לעובדות הגלויות: מעבר לתיאור המוגזם בהחלט של זך את טיב היחסים בינו לבין עמיחי ("והיינו ידידים קרובים מאוד") בשעה שהחל משנת 1968 לערך לא היה כל קשר בין עמיחי לזך, למעט פגישות מיקריות, חשוב לציין כי זך טעה בתאריך מכיוון שעמיחי קיבל את פרס ישראל לספרות בשנת 1982 והוא היה הראשון מבני מי שמכונים "דור המדינה" שזכה בפרס זה. נימוקי השופטים (הפרופסורים גרשון שקד יו"ר, יהודה פרידלנדר וישראל לוי) למתן הפרס לעמיחי היו: "יהודה עמיחי יצר מהלך חדש בשירה העברית שלאחר מלחמת השחרור... אפשרויות הצירוף בשירתו הן כמעט בלתי-מוגבלות שכן הוא הרחיב את אפשרויות הניב הפיוטי ופתח לפני חומרים מגוונים". כדי לבדוק את אמיתות דבריו של זך, פניתי לפרופסור גרשון שקד, יושב-ראש ועדת שופטי פרס ישראל לשנת 1982 וקיבלתי בתשובה את המכתב הבא:

"בשנת 1981 כיהנתי יחד עם חבריי פרופסור יהודה פרידלנדר ופרופסור ישראל לוי כחבר בוועדת השופטים לפרס ישראל. הוועדה החליטה פה אחד להעניק את הפרס למשוררים אמיר גלבע ויהודה עמיחי. הוועדה לא העלתה הצעות אחרות ולא התייחסה למועמדים אחרים". (המכתב שמור בארכיונו של עמיחי בסיפריית הבינקה באוניברסיטת ייל).

סיפור 'קטן' נוסף נוגע לטענתו של זך כאילו הפסיק עמיחי לכתוב בחרוזים כדי להקל על המתרגמים (החריזה – הפנימית – היא הסיבה לדעתו של זך ששיריו של זך עצמו תורגמו פחות). כותב זך בספר זיכרונותיו: "כאשר שאלתי את עמיחי מדוע חדל מחרוזיו הנפלאים שהיו בשירי 'עכשיו בימים האחרים' השיב תשובה נחרצת: 'אם תתרגם לי את שם השיר 'כגון יגון' לכל שפה שתראה אחזור לחרוזים', כלומר הוא עשה זאת לפחות במידה מסויימת כדי להקל על המתרגמים שבו עד מהרה, אם כי גם בשיריו המאוחרים מופיעים פה ושם חרוזים" (עמוד 63). בהמשך הספר מתברר המניע האמיתי להפצת הסיפור הזה של זך: "שאל אותי ידידי טוני רודולף, משורר זוטרי, עורך ומתרגם, כיצד חייתי 11 שנה באנגליה מבלי לדאוג לכך שידידי יוציאו לי מיבחר שירים מתורגמים לאנגלית, לא ידעתי מה להשיב לו. כל-כך מוזרה הייתה השאלה בעיניי" (עמ' 119). עניין התרגום חוזר ומבשיל כעשרים עמודים מאוחר יותר: "בשנים האחרונות גם היתחלתי לטפל בתרגום שירי לשונות זרות, תרגומים שעל פי רוב לא עלו יפה שכן לא מצאתי משוררים, ומה-גם מפורסמים, המוכנים 'לבזבז' את זמנם או כישוריהם על תרגום שירים מחורזים – ומרביתם של שירי המחורזים שנותרו עירומים מחרוז וממוסיקה בתרגום אינם שירי שלי בעיניי. מה שמזכיר לי את

האנקדוטה הקשורה בעמיחי שאיתגר אותי לתרגם את 'כגון יגון' שלו לכל שפה שארצה... ואז יחזור לכתוב רק בחרוזים". לסיכום עיניין זה אציין רק כי שירים מחורזים רבים של עמיחי תורגמו לאנגלית. השיר 'כגון יגון' של עמיחי דווקא תורגם בשם "Such as Sorrow" ותעיד האוזן שהתרגום מעביר את איכויות המיצול של המקור ואפשר לקרוא בו בתרגום של חנה בלוך וסטיבן מיטשל בספר היפה הבא:

(Harper & Row 1986) "The Selected Poetry of Yehuda Amichai", כמו גם ביותר השירים הראשונים המחורזים של עמיחי מעכשיו ובימים האחרים ו'במרחק שתי תקוות' שתורגמו לאנגלית. אוסיף כי גם בנימין וברברה הרשב תירגמו שירים רבים מחורזים של עמיחי. הם כלולים בספר "A Life of Poetry – Yehuda Amichai" בהוצאת Harper Perennial בניו-יורק משנת 1995. תרגומים אלה והתגובות הנלהבות להם זכו מאנשי-שם בספרות העולמית שאינם דוברי עברית מעידים כי היתה זו איכות שיריו של עמיחי – מחורזים אם לאו – שמשכה את לב המתרגמים ואנשי הספר שמצאו בה קסם, וכי קנאת סופרים תרבה חוכמה, אבל אולי אצל משוררים לא תמיד כך הוא המצב.

שני עיניינים אלה – טענות זך לגבי פרס ישראל ולגבי התרגום – מעידים על סיגנון וכוונה ובכך משמשים יפה מבוא לדיון המרכזי של מאמר זה: האמנם גילה נתן זך את עמיחי וערך בצורה משמעותית את ספרו הראשון 'עכשיו ובימים האחרים'?

עדות לטעות הנפוצה ביחס לשאלה זו אפשר למצוא במקומות שונים ובתקופות שונות. בעבודת התזה של עמוס לוי (אוני-תל-אביב 1981) בהדרכת פרופסור נורית גוברין (תָּזָה שעסקה בדרכה של חבורת 'לקראת') נכתב בעמ' 155: "היה זה נתן זך אשר 'גילה' את שיריו של עמיחי, ולפי עדות האחרון אף ערך ועיצב את ספר שיריו הראשון". לוי אינו מביא מראה-מקום לעדות זו, כביכול, של עמיחי ואכן עדות כזאת אינה קיימת בכתובים, ומפיון של לוי לא ריאין את עמיחי לעבודתו הרי לא מפי עמיחי שמע זאת. בעמוד 159 כותב לוי: "יהודה עמיחי... זכה באמצעות ספר-שיריו הראשון 'עכשיו ובימים האחרים' להערכת המבקרים כולם. לא נמצאו כמעט מערערים על ייחוד שירתו ואיכותה. לא היתה זאת חוות דעתם של מבקרים צעירים בלבד.... מי שבא אל עולם השירה דרך מיקרה כיוון שנתגלגלה מחברת שיריו לידו של ידיד מבין בשיר (הערה 37 – נתן זך) וכך בגיל בוגר יחסית (32) הוכתר לפתע בכתר משוררים וזכה לאהדה רבה". טענות אלו מופיעות בשנית בספרו של לוי שראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד. גם דן מירון, שהירבה - אם כי באיחור - להרעיף שבחים של שירת עמיחי, משמיע את הטענה הזאת בספרו 'מול האח השותק' (הוצאת האוניברסיטה הפתוחה וכתר, 1992, עמ' 275). לפי "ההוצאה לאור של שירי עמיחי בהוצאת חבורת 'לקראת' היתה כרוכה בעריכה דרסטית של שירת עמיחי. נתן זך שהכין את 'עכשיו ובימים האחרים' לדפוס שייר בספר חלק לא-גדול מצרור השירים התפוח שמסר לו המשורר, ואף לא היסס לערוך מחיקות רבות בשירים שכינס – למעשה, כמה מן השירים שבספר הם אך קטעים קצרים שנבחרו מתוך שירים ארוכים הרבה יותר".

בראיון ל"ישראל היום" (נעמה לנסקי, 'שיר מחאה' 08.04.2011) אומר מירון כי "כך אמרו לי אנשים שהיו מעורבים בספר – נתן זך ובנימין הרשב".
 "יש לך כתבי היד המקוריים? ראית אותם?" שואלת המראיינת.
 "לא", משיב מירון, "שמעתי זאת מפי אנשים שעשו זאת, לדבריהם. למשל בשיר 'גשם בשדה הקרב' היו בתים נוספים."
 "אתה כותב בספרך שנערכו כמה שירים. באילו שירים מדובר?"
 "אני כבר לא זוכר. אבל למה שנתן זך ירמה? כתבתי שכמה מהשירים נערכו – כי כך נאמר לי". משיב מירון.

היהודים נוספים לטענה כאילו עמיחי התגלה על-ידי זך, ושזה ערך את ספרו הראשון של עמיחי נשמעו לאורך השנים במקומות נוספים: כך, לדוגמה, בכנס שהוקדש ליצירת עמיחי שנערך באוניברסיטת ייל בשנת 2007, נשא דברים מנחם פרי על השיר 'גשם בשדה קרב' ('גשם יורד על פני ריעי...'). ועל החידוש הגדול שהיה בו ביחס לשירת אלתרמן ולשירת בני דור תש"ח דוגמת חיים גורי. בהמשך דבריו אמר פרי כי עמיחי כתב למעשה שיר ארוך יותר, ובין השאר היו בו שורות כגון: "כולנו זקוקים לחסד אלוהי, לגשם עכשיו, אבל לא בדיוק עכשיו" אבל זך, שערך ופירסם את ספרו הראשון של עמיחי, קיצץ את כל השורות הללו.

זאת ועוד, במאמר שפורסם ב"אלפיים" (מס' 33; 2008 תשס"ט) מספר בנימין הרשב-הרושובסקי ממייסדי 'לקראת': "ב-1955 פירסמו (הוצאה 'לקראת') את ספר שיריו הראשון של יהודה עמיחי 'עכשיו ובימים אחרים'. נתן זך עזר בבחירת השירים וערך את הספר כפי ששמעתי אז (הדגשה שלי – ח.ע.). נתן קיצץ כמה מן השירים הארוכים, הדברניים, וניסה להדגיש את האימאז' התמציתי בן שורות אחדות, כגון: 'גשם בשדה הקרב'. עמיחי קיבל את העריכה וכך נקבע סיגנונו המוקר, המקפל את שתי המגמות: המונולוג המתגלגל והאימאז'יים התמציתיים והשנוניים".

בראיון הנ"ל עם מירון ב"ישראל היום" אומר מירון כי גם הרשב התבסס על שמועות. בשיחה מניו הייבן שבארה"ב הוא הודה בפירוש ש"זו היתה הרכילות שקיבלתי. אני מציג את זה כרכילות, לא כעובדה".

"אתה כותב שזך קיצץ כמה שירים וקבע כך את סיגנונו השירי של עמיחי. אלו טענות מרחיקות לכת. על מה אתה מתבסס?" שואלת המראיינת.
 "אני מתבסס על זיכרון של שמועות, וכך כתבתי – כפי ששמעתי", משיב מירון.
 "וממי שמעת?"

"אולי מנתן (זך). כנראה נתן סיפר לי. אני לא מאמין שנתן מסוגל להוציא מידי ספר בלי לערוך אותו. השירים הראשונים של עמיחי היו ארכניים מאוד, ונתן כעורך נטה לגבש דברים. אני לא יודע אם עשה כך לשיר אחד או לכמה שירים. סביר לי שזה נכון. זה רק הבליט את איכותו של עמיחי".

לבסוף, באה עדות של נתן זך בעצמו, כפי שעולה בקפרי 'משנה לשנה זה – פרקי ביורפיה ספרותית' (קיבוץ המאוחד, 2009). שם הוא חוזר ומשמיע את הטענה

ש"לימים, בשל נסיעתו של עמיחי לחו"ל, מסר לי לעריכה (הדגשה שלי, ח.ע.) ולהוצאה לאור את ספר שיריו הראשון 'עכשיו ובימים האחרים', ועל כך הודה לי בכמה הזדמנויות גם בפומבי בעיתונות" (שם, עמ' 11).

אם כך, זהו הסיפור שמתקבע ואותו אני מבקשת להפריך במאמר זה, והוא חוזר ומופיע בדברי חוקרים בכירים ומעל במות נפוצות בעיתונות. על-פי הטענה הזאת, זך הוא האיש שגילה את עמיחי, ערך אותו באופן משמעותי והוציא לאור את ספרו הראשון.

כשניסיתי לברר עם מנחם פרי את מקור טענתו השיב לי כי זך סיפר לו זאת, אין לו ראיות אחרות מלבד עדות זו, אך ינסה לקבל את כתב-היד המקורי מזך. לאחר מיספר שבועות הודיע לי כי לבקשתו לראות את כתב-היד של עמיחי השיב זך שאיננו מוצא את כתב-היד המקורי.

כל הדרכים מובילות לזך (המצוטט רבות בעבודתו על עמוס לויך שהוזכרה לעיל) בעוד עמיחי אינו מופיע כְּלָל ברשימת המרואיינים. אגב, להפרכה ראשונית של הטענות אפשר להיעזר בדבריו של זך עצמו בראיון עם דליה קרפל במוסף 'הארץ' מ-11/3/10. היא כותבת:

"במשך כמעט 60 שנה סירב זך להתייחס לימי 'לקראת', אם בעיתונות ואם עבור מחקרים ספרותיים. בסיפרו החדש הוא כתב לראשונה את גירסתו. גם בשיחה איתו, הוא מדבר על הנושא באי-חשק מופגן. כשתהיתי לְפָשֵׁר הסרבנות הזאת, אמר זך: 'מעולם לא ביקשתי לספר את תולדות ההרפתקה הקטנה או הגדולה של 'לקראת' בירושלים בשנים 54-1951.

ביוני 1992 התפרסם במוסף הספרות של 'הארץ' פרוייקט לציון 40 שנה ל'לקראת'. זך לא נטל בו חלק. 'כנראה לא הייתי אז בארץ'. הוא אומר, 'ואיש לא היפנה את תשומת ליבי לכך'. הוא קרא את דברי המרואיינים רק לקראת הראיון, כשהנחתי לפניו את הדפים." עד כאן הראיון עם דליה קרפל.

צודק עמוס לויך, מחבר הספר 'בלי קו' – לדרכה של **לקראת** בספרות העברית, באומרו שזך סירב להתראיין אצלו לצורך הספר. ייתכן שזך סירב להתראיין לצורך הספר. אבל הוא התראיין לעבודת המאסטר שהספר מושתת עליה כמעט לחלוטין, ובעבודה זו ובספר מצויים איזכורים רבים לראיון איתו. על כל פנים, זך גם ציין ש"כאשר ראיתי כי הספר הוכתר בכותרת 'בלי קו', הבינתי שהוא כְּלָל לא תפש את העיקרון המנחה של מה שמתואר עד היום כמיפנה בשירה, ואולי גם בספרות העברית החדשה כולה. אמנם 'לקראת' היה 'בלי קו', אבל לא כְּמָה שעלול להשתמע כגנאי, אלא ככוונת מכוון, והיא להניח לכל היוצרים הצעירים של החבורה להתבטא בדרכם ובסיגנונם מבלי לכפות עליהם איזו אידיאולוגיה מחייבת. מאידך גיסא גם ידעתי היטב את כל הציזבטים שיועלו על ידי המרואיינים, ביניהם אנשים שסיפחו עצמם ל'לקראת' לאחר אחריתה, כגון מעשייה זו שאחרי שכתבתי את הפואמה 'המוות בא אל סוס העץ מיכאלי', או את השיר 'משנה לשנה זה', באו אליי הביתה שלושה משוררים ויכרעו לפניי

ברך. או הסיפור שיהודה עמיחי יידידי מסר לידי לעריכה את מחברות בית-הספר המשובצות שבהן כתב את שיריו הראשונים. כלומר מעולם לא זכור לי שמישהו כרע לפניי ברך אלא אם כן ביקש לסגור את רוכסן מיכנסיי שנותר פתוח. ואילו עמיחי לא מסר לידי את מחברות שיריו הראשונים כי אם הפקיד בידי, בעת נסיעתו לחו"ל, את קובץ שיריו הראשון 'עכשיו ובימים האחרים', שתרומתי היחידה בהוצאתו היתה שם הספר, שנטלתי מאחד משיריו, וכן הישמטתי בית אחד מתוך שיר בן שני בתים. ועל כך הודה לי המשורר **פעמים רבות** בפומבי. (הדגשה שלי – ח.ע.)

לא מיותר לציין כי בניגוד למצוין כאן ובספרו של זך 'משנה לשנה זה' לא נמצאו בעיתונות תודות מצד עמיחי לזך על עריכת ספרו. ואם אמנם הודה עמיחי היה זה על ההבאה לבית הדפוס.

זאת ועוד, מתוך הסתירה העולה בין דבריו של זך בספרו 'משנה לשנה זה', בו טען כי הספר נמסר לו לעריכה בניגוד לדבריו המובאים בעיתון בו הוא מעיד כי חלקו צנוע הרבה יותר, אפשר ללמוד בעיקר על איכות עדותו העצמית של זך ולהתייחס אליה בחשדנות הראויה. אבל יותר מכול אני מציעה להקשיב לדברים שאומר יהודה עמיחי עצמו לאורך השנים על ראשית דרכו: "הראשון שקרא את השירים שלי והביא אותם לפרופסור הלוקין, היה בנימין הרושובסקי. פגשתי אותו באוניברסיטה... שמעון הלוקין שלח שיר אחד שלי למשורר יצחק למדן שערך את כתב-העת 'גליונות'. למדן זימן אותי לתל-אביב לאיזה בית-קפה, שם הוא נהג לשבת, נידמה לי שזה היה ברחוב יפו. הוא היה בעצם המשורר העברי הראשון שראיתי פנים אל פנים. ישבנו ושוחחנו. הוא פירסם לימים אחד מהשירים. ואחרי ההתחלה הזאת היתחלתי לפרסם ב'על המשמר'. הם פירסמו די הרבה סונטות מ'אהבנו כאן'. באוניברסיטה היתה תחרות שערכה אגודת הסטודנטים לשירה ולפרוזה. השופט היה המשורר יצחק שלו, והוא העניק לי על אחד מהשירים שלי את הפרס הראשון".

כאן פנה המראיין ליהודה ושאל: "האם לאחר הפירסומים הראשונים שלך התרחב מעגל ההיכרויות שלך עם משוררים?"

עמיחי: "רק עם נתן זך. את ספרי 'עכשיו ובימים האחרים' הוא לקח ממני בצורת שירים שהיו בכתב-יד גרוע והביאם לבית הדפוס, הגיה ודאג להוצאתם לאור. הספר ראה אור **על חשבוני** בהוצאת 'לקראת' (הדגשה שלי – ח.ע.). חותני נתן לי 500 לירות להוצאתו... הספר ראה אור, ואילו אני ואישתי, תמר, יצאנו באוניית משא לאמריקה". הראיון הזה עם יהודה עמיחי נתפרסם בכתב-העת 'פרוזה', ספטמבר 1978. כלומר, בדברי עמיחי בעל-פה ובראיונות שנתן לעיתונאים שונים בתקופות שונות בחייו – הוא אומר רק שזך היה המביא לבית-הדפוס, מגיה ואחראי על ההוצאה לאור בלבד, וזאת בתוקף התפקיד שנטל על עצמו להיות המוציא לאור של הוצאת 'לקראת'.

העובדות לאשורן הן שבשנת 1955 עמד ספרו הראשון של עמיחי לצאת לאור בהוצאת 'לקראת'. עמיחי ואישתו הראשונה נסעו לחו"ל, ועמיחי נתן לפני נסיעתו את כתב-היד לחותנו, כדי שימסור אותו להוצאה לאור. החותן התבקש להביא את הספר

לביתו של נתן זך, שהיה חבר בחבורת 'לקראת' ועסק בהוצאה לאור של משוררי 'לקראת'. בפגישה זו נכח ד"ר מרדכי אריאלי שהיה אותה שעה במיקרה אצל נתן זך בבית. מרדכי אריאלי טילפן אליי ביוזמתו לאחר פירסום הראיון עם זך בידיעות אחרונות, וסיפר לי שנכח בשעה שהחותן מסר את כתב-היד לזך, המוציא לאור של 'לקראת', כדי שיביאו פשוטו כמשמעו לבית הדפוס.

וכך מספר עמיחי עצמו, בראיון נוסף, "מונולוג של זאב בודד", ב'העולם הזה' (30/6/1976): "ספרי 'עכשיו ובימים האחרים' פורסם על חשבונאי בהוצאת 'לקראת'. הוצאת 'לקראת' היתה בעצם נתן זך עצמו, שלקח ממני את השירים שהיו בכתב-יד גרוע, והביאם אל בית-הדפוס, הגיה ודאג להוצאתם לאור. נתן זך, דויד אבידן, אני ואחרים היינו בראשית שנות ה-50 מיסגרת ולא קבוצה. לכל אחד מאיתנו היתה ביוגרפיה שונה, לא קולקטיבית כפי שהיה בין דור משוררי הפלמ"ח.. לא היה בינינו קונסנזוס. לכן, לכל אחד מאיתנו יש שירה אחרת". בראיון אחר שכותרנו 'עכשיו ובימים האחרים' 29/4/94, במקומון ירושלמי 'כל העיר', אומר עמיחי: "בתחילת שנות ה-50 הקמנו את 'לקראת'. זאת היתה חבורה ספרותית, שגם הוציאה כתב-עת... היו שם הרושובסקי, משה דור, אריה סיון, דוד אבידן, נתן זך, משה בן שאול ואחרים...אף פעם לא עשיתי מהשירה שלי מניפסט. קבוצת 'לקראת' היתה בעלת מניפסטים. כל הזמן כתבו מניפסטים פואטיים וביקורתיים. אני כתבתי שירים".

כוונתה של רשימה זו להצביע על עיוותים וסילופים המוצאים את מקומם בספרי המחקר. אפשר למצוא בכך לקח ספציפי לגבי הספרות העברית. אפשר לראות את זך הנאבק על הבכורה מול עמיחי, שהוכתר עם הופעת ספר שיריו הראשון כמחולל מהפכה בשירה העברית (וראה הנימוקים לגבי מתן פרס ישראל).

מעמדו של עמיחי, שתורגם לשפות רבות (39) הִתְקַבֵּץ בזכות הערכה עיקבית ורצופה לתרומת שירתו, הן זו המוקדמת והן זו המאוחרת, להתפתחות השירה העברית והרחבת אופקיה ואופק הציפיות של קוראיה, ולשירת העולם.

אפשר לראות זאת גם כסיפור כללי יותר על הרפובליקה הספרותית, היוצרים הפועלים בה, על הקאנון, ותפקיד החוקרים, הביקורת והעיתונות בהנחלת הקאנון, ובהתקבעות סיפורים "מיתולוגיים" בתוכו.

ראוי בעיניי לסיים את המאמר בדבריה של חוקרת-השירה חנה קורנפלד, שהיתה גם המתרגמת לאנגלית של ספרו האחרון של יהודה עמיחי 'פתוח סגור פתוח':

"זך מאוד רצה להעמיד את עצמו כעזרא פאונד של אליוט-עמיחי, באנלוגיה שלו- (זה היה המודל שלו. והרי עזרא פאונד קיבל המון קרדיט על זה שערך וקיצר את אליוט). אך כל מי שמכיר את הפער העצום בין הסיגנון השירי – שהוא כמו כתב יד או טביעת אצבעות – של עמיחי ובין הסיגנון השירי של זך, יודע שידו של זך לא היתה בשירי עמיחי".

*

מערכת 'עכשיו' מצאה לנכון, כמובן מאליו, לפרסם מאמר זה, הדין ביחסים בין שני גדולי השירה העברית של דור המדינה, ששניהם גם הקימו – יחד עם גבריאל מוקד וברוך חפץ – את כתב-העת שלנו. מובן, כי רשות התשובה נתונה לנתן זך בכרך הבא (מס' 75) של 'עכשיו'.